

East Central Europe in Exile. Volume 1. Transatlantic Migrations

Published: 10.07.2018

Reviewed by Dr. Miłosz K. Cybowski Edited by Dr. Ondřej Klípa

Na przełomie maja i czerwca 2012 r. na Uniwersytecie Gdańskim odbyła się międzynarodowa konferencja „East Central Europe in Exile: Patterns of Transatlantic Migrations”. Międzynarodowa współpraca między instytucjami naukowymi z Polski, Słowacji, Czech i Węgier nie tylko pozwoliła na zorganizowanie tego wydarzenia, ale też przyczyniła się do powstania pokonferencyjnej publikacji. Dwa tomy "East Central Europe in Exile" pod redakcją Anny Mazurkiewicz prezentują w sumie trzydzieści osiem artykułów naukowych poświęconych zagadnieniom transatlantyckich migracji.

Jak zauważają we wstępie Mazurkiewicz i Mieczysław Nurek (wykładowcy Uniwersytetu Gdańskiego specjalizujący się w historii polskiej emigracji po II wojnie światowej), obecne studia nad migracjami wymagają porzucenia dotychczasowych paradygmatów. Zamiast typowych podziałów na emigrację polityczną i ekonomiczną, dobrowolną i wymuszoną, stałą i tymczasową, konieczne jest szersze spojrzenie nieograniczone tymi kategoriami. Oba tomy stawiają bardziej na multidyscyplinarność niż interdyscyplinarność – oznacza to, że poszczególne dziedziny naukowe „zachowują swoją metodologię oraz unikatową perspektywę” (s. xix).

Jak zauważają redaktorzy we wstępie do drugiej części kolekcji, oba tomy zostały napisane w taki sposób, by każdy z nich stanowił odrębną całość. Tom pierwszy („Transatlantic Migrations”) koncentruje się na zagadnieniach związanych z powodami emigracji z obszaru centralnej i wschodniej Europy oraz na samym procesie migracji za ocean, podczas gdy tom drugi („Transatlantic Identities”) omawia kwestie związane z wypracowywaniem nowej tożsamości oraz zachowaniem europejskich korzeni w miejscu, które stało się nowym domem dla setek tysięcy emigrantów.

Dwadzieścia rozdziałów pierwszego tomu podzielono na cztery części. W pierwszej z nich („Emigrants, Exiles, Refugees”) znajdziemy prace poświęcone zagadnieniu rozmaitych grup emigrantów, które opuściły Europę w drugiej połowie XIX wieku oraz w wieku XX. Od początku widać wyraźnie zapowiadaną jeszcze we wstępie różnorodność zagadnień oraz metod badawczych. W pierwszym rozdziale („Slovenian Economic and Political Migration to the Americas in the Last 150 Years”) Jože Pirjevec przedstawia zróżnicowane fale emigracji Słoweńców, którzy ruszali za ocean w poszukiwaniu lepszych warunków do życia, pieniędzy, pracy i wolności. Jak zauważa autor, słoweńskie migracje „podążały tym samym śladem, co migracje z reszty środkowej Europy” (s.

8), zwracając uwagę (jako jeden z nielicznych autorów w tej książce) na wspólne elementy łączące opisywane w zbiorze emigracje.

Innym przykładem różnorodności prezentowanych prac jest rozdział „Navigating the Divide: a Memoir of Post-War Exile and Displacement” autorstwa Harriet Napierkowski. Praca powstała na podstawie nieopublikowanych wspomnień Marii Lewandowskiej, która dotarła do Stanów Zjednoczonych kilka lat po zakończeniu II wojny światowej, wybierając niełatwy los na emigracji od powrotu do kraju. Co ciekawe, Lewandowskiej nie można zaliczyć do typowych przedstawicielek swojej generacji, w dużej mierze dlatego, że nie poddała się procesowi akulturacji i asymilacji po drugiej stronie oceanu. Było to efektem jej silnej polskiej tożsamości, która jednocześnie stanowiła dla niej sposób na przetrwanie trudów życia na emigracji (s. 32).

Zdecydowanie najlepszą pracą w tej części tomu pierwszego jest rozdział „The Orphans of the Revolution: Hungarian Under-age Refugees of 1956” autorstwa Béli Nóvé. Urodzony w pamiętnym roku rewolucji autor zajmuje się stosunkowo zapomnianym tematem około dwudziestu tysięcy nieletnich uchodźców, tytułowych „sierot rewolucji”, którzy opuścili Węgry po 1956 roku bez rodziny. Ci wszyscy „zakładnicy Zimnej Wojny” (s. 90) w niewielu przypadkach zdołali wrócić do normalnego życia na emigracji. Przyglądając się węgierskim, jak i międzynarodowym źródłom, Nóvé kreśli obraz licznych trudów, z jakimi musieli zmierzyć się nieletni – nie wszyscy bowiem mieli tyle szczęścia, by znaleźć się poza granicami kraju w towarzystwie własnych rodziców (według szacunków autora 14-18 tysięcy nieletnich opuściło Węgry bez rodziny, s. 69). Wiele z tych osób, urodzonych w ostatnich latach drugiej wojny światowej, było sierotami wychowanymi w państwowych domach dziecka lub w rodzinach zastępczych. Ci, którzy wzięli aktywny udział w rewolucji 1956 roku, a przy tym nie mieli silniejszych więzów rodzinnych, po jej upadku podjęli decyzję o emigracji. W dużej mierze jednak powody emigracji zajmują w rozdziale o wiele mniej miejsca niż jej skutki – co można tłumaczyć faktem, że mamy tu do czynienia z jedną z dłuższych prac zawartych w tym tomie.

Część drugą („Transatlantic Crossings”) zbioru otwiera artykuł „Trieste as a Port of Emigration from East and Southeast Europe” autorstwa Alekseja Kalca. Rola Triestu pozostaje przyćmiona przez znaczenie północnoniemieckich portów, przez które odbywała się znacząca większość emigracji za ocean. Dla mieszkańców Galicji, Bukowiny i południowej Rosji, Triest był równie odległy, co porty północnych Niemiec, a przy tym podróż przez Morze Północne do Stanów Zjednoczonych była prawie o tysiąc kilometrów krótsza niż przez Adriatyk (s. 133). Kalc rozróżnia trzy fazy w historii Triestu: lata przed pierwszą wojną światową (1903-1914), okres międzywojenny oraz lata powojenne, ale to właśnie pierwszy z nich znajduje się w centrum jego zainteresowania. Jak szacuje autor, między 1903 a 1914 prawie 300 tysięcy pasażerów skorzystało z Triestu – znacząca większość z nich w drodze za ocean, choć jedną czwartą stanowili ludzie powracający z Ameryki. Jednak mimo wsparcia rządu Austro-Węgier, port nigdy nie zdołał uzyskać takiego znaczenia jak jego północni konkurenci.

Dwa inne rozdziały zajmują się rolą innych środkowoeuropejskich portów w procesie zaoceanicznych migracji. Oskar Myszor w „Emigration Shipping Lines of Gdynia, 1924-1939” przygląda się znaczeniu głównego portu II Rzeczypospolitej. Emigracja nie była nigdy jednym z głównych powodów, dla których powstało to miasto, a jego rozwój przypadł na okres, kiedy powodów do migracji było mniej, a i kraje Nowego Świata z o wiele większą rezerwą podchodziły do przybyszów z Europy. Autor przedstawia bardzo dokładne dane statystyczne dotyczące

emigracji przez Gdynię, podkreślając okresowe „mody” na niektóre kraje (na przykład Palestynę, dokąd udawało się wielu Żydów, szczególnie w latach 30.).

„Emigration from the Free City of Danzig to the Brazilian Jungle” autorstwa Jana Daniluka to z kolei typowy *case study*. Rozdział skupia się na Europejskich korzeniach brazylijskiego miasta Cambé, założonego jako Neu Danzig w latach 30. XX wieku przez osadników pochodzących z Wolnego Miasta Gdańska. Podobnie jak w przypadku Gdyni, opisywane przez autora wydarzenia miały miejsce w okresie stopniowego zmniejszania się emigracji za ocean. Losy miasta założonego przez gdańszczan nie należały do łatwych – wielu polskich i niemieckich osadników zdecydowało się opuścić to miejsce jeszcze w latach 30. Niektórzy przenieśli się do innych, bardziej rozwiniętych miejsc, inni wrócili do Gdańska (s. 184).

W trzeciej części zbioru („Putting Roots Down”) znajdziemy prace, które spoglądają nie tyle na fizyczny proces migracji, co na ideologiczne kwestie związane z osiedleniem się w Ameryce Północnej imigrantów z Europy Środkowej. Z czterech rozdziałów aż trzy skupiają się na Stanach Zjednoczonych, podczas gdy jeden (jedyne w całym zbiorze) dotyczy emigracji do Kanady. „Independence Day Does Not Cross the Atlantic: Poland, Polonia and November 11th, 1918-2012” M. B. B. Biskupskiego to praca silnie oparta na jego książce na ten sam temat [1]. Jak zauważa we wstępie do swojej pracy autor, 11 listopada nigdy nie miał szczególnego znaczenia dla Polaków w Stanach Zjednoczonych (s. 204). Do najważniejszych powodów takiego stanu rzeczy należała popularność Ignacego Paderewskiego za oceanem, którego urodziny przypadły na 7 listopada, stając się dla wielu o wiele ważniejszą okazją do świętowania. Ideologicznie był Paderewski o wiele bliższy konserwatywnej Polonii niż socjalista Piłsudski. Nie bez znaczenia był też fakt, że 11 listopada stanowił dzień podpisania pokoju (Armistice Day) kończącego I wojnę światową. W dużej mierze święto niepodległości było jednym z elementów kultu Józefa Piłsudskiego, który nigdy nie zyskał znaczącego wpływu na świadomość Polaków za oceanem.

Dorota Praszalowicz prezentuje jedyne studium porównawcze w tym tomie („Polish and German Immigrants in Milwaukee at the Turn of the Nineteenth Century”), podobnie jak praca Biskupskiego oparte na wcześniejszych badaniach opublikowanych w formie monografii [2]. Jak znacząca większość emigrantów z Europy w tym okresie, Polacy i Niemcy emigrowali z ekonomicznych powodów. Co za tym idzie, polityczne i ideologiczne konflikty, jakie miały wówczas miejsce w Wielkopolsce (pozostającej pod pruskim zaborem) nie wpłynęły na relacje między obiema grupami na emigracji. Nawet jeśli wczesny okres współpracy między nimi uległ po pewnym czasie zmianie, to spory jakie miały miejsce w Stanach Zjednoczonych wynikały ściśle z lokalnych warunków.

Ostatnie cztery rozdziały, zebrane w części zatytułowanej „Immigrant Worker Integration”, należą do najbardziej zróżnicowanej grupy w całej książce. W „Education and Career Patterns of Polish Migrants in Pennsylvania, 1900-1930” Pien Versteegh prezentuje wyniki swoich badań dotyczących szans na rozwój zawodowy wśród polskich górników zatrudnionych w kopalniach Pensylwanii w pierwszych dekadach XX wieku. Paradoksalnie, ani zmiana miejsca zamieszkania i poszukiwanie nowej pracy poza tym stanem, ani edukacja czy znajomość języka, nie były w stanie pokonać amerykańskich uprzedzeń. Ani pierwsze, ani drugie pokolenie emigrantów, nie mogło liczyć na awans społeczny lub zawodowy (s. 289). Głównym powodem trudności był brak tolerancji wobec Polaków, zarówno ze strony amerykańskich, jak i licznych irlandzkich górników. Podczas gdy nic nie stało na przeszkodzie, by Irlandczycy awansowali na wyższe stanowiska w kopalniach, Amerykanie nie chcieli zaakceptować Polaków w

tych samych rolach – w efekcie nawet władający językiem angielskim imigranci pozostawali na swoich dotychczasowych pozycjach.

„Argentina's Attempt to Foster Immigration from Eastern Europe in the 1990s” stanowi jedno z nielicznych w tym zbiorze spojrzenie na politykę państwa przyjmującego wobec europejskich imigrantów [3]. Jest to również jeden z trzech rozdziałów, które przyglądają się emigracji do innego amerykańskiego kraju niż Stany Zjednoczone. Silvia G. Dapía prezentuje spory wycinek historii europejskich migracji do Argentyny, poświęcając głównemu tematowi swojego rozdziału jedynie kilka stron. Dwa pozostałe rozdziały („Education in War and Exile: The Polish Experience in Britain, 1940-1945” Briana McCooka i „Stereotype of the Polish Immigrant Worker in France in the Context of European Integration” Małgorzaty Patok) zupełnie nie wpisują się w tematykę transatlantyckich migracji, którym poświęcona jest książka, przez co dość trudno je ocenić w kontekście pozostałych prac.

Jak każdy zbiór, także pierwszy tom *East Central Europe in Exile* nie jest pozbawiony wad. Jedną z nich jest zbyt duży nacisk położony na historię emigracji do Stanów Zjednoczonych, z zaledwie kilkoma rozdziałami starającymi się wyłamać z tego schematu (wspomniane wyżej prace Dapíi, Daniluka czy „From Unknown People to a Separate Diocese: Slovak Greek Catholics in Canada” Daniela Černý'ego). Równie duża rolę odgrywają tu studia poświęcone polskiej emigracji – połowa z dwudziestu zawartych w książce prac dotyczy tego tematu. Na duży plus należy jednocześnie zaliczyć fakt, że mimo zróżnicowania poszczególnych rozdziałów (od zbiorczych analiz, przez *case studies*, aż po studia porównawcze), większość z nich prezentuje jednakowo wysoki poziom.

[1] M. B. B. Biskupski, *Independence Day: Myth, Symbol, and the Creation of Modern Poland* (London, 2012).

[2] D. Prasałowicz, *Stosunki polsko-niemieckie na obczyźnie. Polscy i niemieccy imigranci w Milwaukee, Wisconsin (U.S. A) 1860-1920* (Kraków, 1999).

[3] Do dwóch pozostałych można zaliczyć prace Arnolda Kłoczyńskiego „Sweden as a Temporary Stage of the Polish Emigration to America” oraz Briana McCooka „Education in War and Exile: The Polish Experience in Britain, 1940-1954” – w obu przypadkach mamy jednak do czynienia z pracami jedynie pośrednio związanymi z transatlantyckimi migracjami.

Citation:

Dr. Milosz K. Cybowski: Review for: Anna Mazurkiewicz (ed.): *East Central Europe in Exile. Volume 1. Transatlantic Migrations*, 2013, in: <https://www.pol-int.org/en/publications/east-central-europe-exile-volume-1-transatlantic-migrations#r7098>.

<https://www.pol-int.org/en/publications/east-central-europe-exile-volume-1-transatlantic-migrations?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=7098>